

SUSITIKIMAI IR ATRADIMAI KELIAUJANT GIMTINĖS KELIAIS

ADELĖ SAMUOLIENĖ

Nuotraukos – Artūro Samuolio
Dešinėje – Panevėžio žemaičiai Rusnėje

Kiekvienam žmogui svarbiausi tie takai ir keleliai, kurie parveda į gimtuosius namus. Jei esame toli nuo jų, svetimame krašte, ilgimės Lietuvos, jos kuklaus, bet gausaus kraštovaizdžio, kalbos. Jei gyvename tik kitame regione, akys nuolat ieško pažįstamo, nuo vaikystės širdžiai mielo peizažo. Žemaičiams užtenka kelių nežymių tarmiškai ištartų pašnekovo žodžių, skiemenų, balsių, kad jis suprastų, jog kalba su savo krašto žmogumi. O tada kaipmat išnyksta svetimumo riba, sušyla žvilgsnis, atsiriša liežuvis...

Išsilgę savo gimtųjų vietų, žmonių, su kuriais daugelį metų tėviškėse bendrauta, po Panevėžį ir jo apylinkes išsibarstę žemaičiai Lietuvos Atgimimo metais susibūrė į Žemaičių kultūros draugijos (ŽKD) Panevėžio skyrių ir jau du dešimtmečiai plėtoja įvairią kultūrinę veiklą. Viena iš jos formų – draugijos narių kelionės po gimtąją Žemaitiją.

Šiame, paskutinėmis birželio dienomis, 50 žemaičių ir jiems prijauciančių keliauninkų iš Panevėžio autobusu pajudėjo kalvotosios Žemaitijos link. Kad kelionė būtų turininga, šmaikščiajai draugijos pirmininkei Violetai Staišiūnienei talkino didelis turizmo entuziastas Petras Turskis, jau apkeiliavęs Lietuvą skersai ir išilgai visais įmanomais būdais – pėstute, dviračiu, automo-

bilu, baidare ir net parasparniu...

Pasisukinę po Šiaulius, pasižvalgę po Bubių dvarvietę, ilgesniam laikui šį kartą Panevėžio žemaičiai sustojo Telšių rajone esančioje Biržuvėnų dvaro sodyboje. Čia jie eilinį kartą įsitikino, kad tokiose ekskursijose geras gidas – didžiausia vertybė. Humoru ir vaidybiniais elementais pagyvintas gido pasakojimas apie dvaro istoriją visus labai sudomino ir suntrigavo. Sužavėjo ir žemaičių gebėjimas savo krašto kultūrinio paveldo išsaugojimui pritraukti užsienio fondus (Europos Sąjungos, Norvegijos). Prikelti naujam gyvenimui šią vietą tikrai yra verta – tai vienintelis Lietuvoje išlikęs medinės archi-

Ekskursijos dalyviai Biržuvėnų dvare (Telšių r.)

Nuotraukose (iš kairės) panevėžiečiai Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejuje; Biržuvėnų dvare (Telšių r.)

tektūros dvaro kompleksas (jį sudaro 22 statiniai). Nuo 1670 m. jis priklausė Gorskių giminei. 2004-ųjų metų Kūčių naktį centrinį dvaro pastatą (ponų namą) stipriai nuniokojo gaisras. Apdegusio namo tarpulbyje, kuriame XX a. pirmoje pusėje dvaro šeimininkai buvo įrengę slėptuvę, vėliau surastas XVI–XX a. dvaro archyvas, keli fotoalbumai. Kita staigmena – dar vienoje dvaro slėptuvėje būta ir vertingo senovinių porceliano indų rinkinio. Jį surasti padėjo iš Paryžiaus atvykusi dvaro buvusių savininkų jauniausioji palikuonė Janina de Nagourski. Pasigėrėti šiuo lobiu, kaip ir daugelis kitų lankytojų, taip ir šį kartą panevėžiečiai turėjo galimybę Varniuose (Telšių r.) veikiančiame Žemaičių vyskupystės muziejuje.

Biržuvėnų dvaras šiandien – ne tik kultūrinio turizmo objektas. Čia plėtojama ir įvairi kultūrinė veikla – rengiami koncertai, parodos, susitikimai su žymiais žmonėmis. Artimiausiais metais planuojama kultūrinę-pažintinę veiklą dar labiau išplėsti. Numatyta įsteigti nedidelį viešbutuką, nutiesti takus ir kelią prie Šatrijos kalno. Tikimasi, kad pavyks išvalyti dvaro tvenkinius, sutvarkyti jų pakrantes. Dvaro klestėjimo laikotarpiu Biržuvėnuose apie 30 ha plote veikė moderni tvenkinių sistema. Yra išlikę duomenų, kad vieno tvenkinio plotas buvęs grįstas net plytomis...

„Mas iš Luokės nu Telšiū, mas nu kalna Šatrijuos“, – tai eilutės iš Luokės miestelio himno. Ši gyvenvietė rašytiniuose šaltiniuose minima nuo XIII amžiaus. Tuo, kad šio miestelio bendruomenė šiandien labai išradinga, turėjo gražią progą įsitikinti ir čia žemaitiško šiupinio, gaminamo pagal originalų vienos Vieksnalių kaimo šeimininkės receptą, paskanauti atvykę Panevėžio žemaičiai. Šio miestelio bendruomenės nariai gražiai bičiuliuoja, iš vieno katilo vaišiniasi šiupiniu, organizuoja gražias šventes. Viena iš tokių – liaudies muzikos šventė „Blindos polka“, kuri šiemet vyko liepos 12 dieną. Panevėžiečiai buvo pakviesti ir į Gabijos šventę, vykstančią kasmet trečią liepos šeštadienį ant Šatrijos kalno.

Luokė daug kam asocijuojasi su garsiuoju daugelio liaudies pasakojimų ir filmų personažu Tadu Blinda. Norėta jam miestelyje ir paminklą pastatyti, bet bendruomenės narių nuomonė šiuo klausimu išsiskyrė (vieni teigė, kad vagims ir plėšikams paminklų niekas nestato, kiti teigė, kad tai buvęs tikras didvyris, „svieto“ lygintojas). Luokiškiai, bendros kalbos neradę, paminklo pastatymo Luokėje idėjos bent jau šiuo metu atsisakė.

Iš Luokės pasukome prie Rainių Kančių koplyčios, kuri yra netoli Telšių miesto. Antrojo pasaulinio karo pradžioje naktį iš

1941 m. birželio 24 į 25 iš buvusio Telšių kalėjimo bolševikai į Rainių miškelį išvežė ir ten žiauriai nužudė 76 politinius kalinius. Apie tragiškus to meto įvykius išsamiai ekskursijos dalyviams papasakojo bendrakeleivis Steponas Kubeckas, pagyvindamas istorinius faktus eilėmis. Prie koplyčios mūsų laukė poezijos popietė – S. Kubecko suorganizuotas susitikimas su žemaičių poete Egle Butautate-Lukšienė, kurios skausminga gyvenimo patirtis jaučiasi ir eilėraštyje „Ašara“:

(Nukelta į 56 p.)

Rainių Kančios koplyčia Telšių rajone

Senasis Rusnės tiltas. Nuotrauka iš Petro Turskio archyvo

(Atkelta iš 55 p.)

Mona ašara lauk,
 Unt kalna prisiedusi.
 Kartās biegs nu anuo, –
 I pakalnē nurīt.
 Kartās nukrimt tīlē
 Unt pageltose lapa,
 Vo paskū kap kūdikis
 Krīkštāu par nakti.

Pro Varnius mūsų kelias nuingiavo link Rietavo, iš tolo šviečiančio gražuole balta it gublė bažnyčia. Šį miestelį ypač išgarsino kunigaikščiai Oginskiai. 1802 m. Rietavas buvo atiduotas valdyti Mykolui Kleopui Oginskiui, kurį dauguma Lietuvos ir kitų pasaulio šalių gyventojų žino kaip kompozitorių, garsiojo polonezo „Atsiveikinimas su tėvyne“ ir daugelio kitų kūrinių autorių. Kokia šviesi tai buvo asmenybė, rodo ir garsusis jo laiškas – priesakai keturiolikmečiam sūnui Irenėjui Oginskiui, 1822 m. išvykstančiam studijuoti į Italiją. Laiške M. K. Oginskis rašo, kad žmogus savo gyvenime turi siekti tikslo, mokytis, gerbti ne tik motiną, bet ir tuos, kas mus aptarnauja, teikia paslaugas. Irenėjus Oginskis tęsė tėvo pradėtus darbus: 1835 m. Rietave jis valstiečių lažą pakeitė činčiu, įsteigė ligoninę, po metų – parapiinę mokyklą, vėliau įkūrė senelių

Laivu – į Nidą

ir našlaičių prieglaudas, įsteigė žemės ūkio mokyklą – pirmąją tokio tipo mokyklą visoje Lietuvoje. Jo remiamas Laurynas Ivinskis išleido pirmąjį lietuvišką kalendorių. 1863 m., mirus Irenėjui Oginskiui, dvaras atiteko jo sūnui Bogdanui, kuris toliau ėjo savo senelio ir tėvo pėdomis. Kunigaikštis 1872 m. atidarė pirmąją Lietuvoje profesinę muzikos mokyklą, 1882 m. iš Rietavo buvo nutiesta pirmoji Lietuvoje telefono linija, o 1892 m. čia pradėjo veikti pirmoji šalyje elektrinė... Tai tik fragmentai įkvepiančio pasakojimo, išgirsto Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejuje iš šviešuolio jo direktoriaus Vyto Rutkausko, kuris susitikti su sėkmedienį (nedarbo dieną) į Rietavo muziejų atvykusiais Panevėžio žemaičiai iš namų atskubėjo, mindamas dviračių...

Atsiveikinę su Rietavu, įkyraus lietučio lydimi, trumpam stabtelėję Švėkšnos dvare, pasiekėme nakvynės vietą – Rusnės salą. Kitą dieną laukė kelionė laivu po Nemuno deltą. Aplankę Nidą, grįžome atgal į Rusnę. Čia mūsų laukė šiltas ir malonus bendravimas su seniūne Dalia Drobnienė, kuri pasirodė esanti dar ir puiki gidė po salą. Rusnėje daug ką naujo pamatėme ir sužinojome. Šios vietovės gyventojai ne tik išradingi, bet ir mokantys siekti tikslo. Sugalvojo akciją „Padovanok suoliuką Rusnei“, ir tokių čia jau 24. Šiemet – nauja iniciatyva: „Padovanok rožių krūmą Rusnei“. Jau dešimt metų čia organizuojama Šaktarpio šventė. Šaktarpiu anksčiau buvo vadinamas toks laikotarpis, kai pavasarį, sušilus orui, per žiemą sukaustyto Nemuno ledas ima tirpti ir nebeišlaiko per jį norinčio pereiti žmogaus. Laivais tokiu laikotarpiu Nemuno taip pat neperplauksi. Salos gyventojai, nepasiekdami kito kranto ir negalėdami gaudyti žuvų, turėdavo neilgas atokvėpio dienas. Tada jie galėdavo kiek pailsėti ir pašėlti su kaimynais. Neužmirštos šio laikotarpio tradicinės šventės, sėlionės iki šių dienų. Moka rusniškiai ne tik linksmintis, bet ir vienas kitą užjausti, neužmiršta padėkoti vieni kitiems už ištiestą pagalbos ranką, parodytą gerumą. Gyvenimas saloje, kartais potvynio atskirtoje nuo pasaulio, skatina žmones labiau jausti vienas kitą, pasitikėti, remti esančius šalia...

Visoje šioje dvi dienas trukusioje kelionėje labiausiai stebino ir džiugino sutikti žmonės. Biržuvėnų dvare, Luokės bendruomenėje, Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejuje, Rusnėje turėjome laimę bendrauti su tikrais, anot Vaižganto, „deimančiukais“ – savo kraštą mylinčiais ir jį puošiančiais, kitus savo energija užkrečiančiais, padedančiais suprasti, kas yra tas tikrasis patriotizmas, žmonėmis. Tai, kuo jie užsima, – ne žodžiai, rinkiminiai pažadai, o kantrus darbas gimtinėje, ten, kur buvo jiems likimo lemta įsikurti ir dirbti, kur žmogus gali jaustis laimingu, net ir sunkiai dirbdamas.

Lietuvių raštijos pradininkas Mikalojus Daukša rašė: „Kurgi, sakau, pasaulyje yra tauta, tokia prasta ir niekinga, kad neturėtų šių trijų savų ir tarsi įgimtų dalykų: tėvų žemės, papročių ir kalbos“. Ši išvyka parodė, kad svarbiausias tautos išlikimo garantas yra pats žmogus. Smagu buvo sužinoti, kad toks dvasios aristokratas yra ir mūsų kelionės vadovas Petras Turskis. Suradęs savo miške nuostabų medį – 30 kamienų turinčią liepą, jis aplink ją iškirto krūmokšnius, praretino medžius, kad gražuolė būtų prieinama visiems žmonėms. Panašių žmonių Panevėžio žemaičių būryje yra ir daugiau, tad jiems ir bendrauti įdomu. Tokios kelionės, kaip ši, suartina žmones, padeda geriau pažinti ne tik kraštą, bet ir vieniems kitus.